

TARTU ÜLIKOOLI MAJANDUSGEOGRAAFIA SEMINARI ÜLLITISED
PUBLICATIONES
SEMINARII UNIVERSITATIS TARTUENSIS OECONOMICO-GEOGRAPHICI
===== Nr. 17 =====

LÄÄNEMAA TÖÖSTUS JA KAUBANDUS

E. KREPP

SUMMARY:

THE PROVINCE OF LÄÄNEMAA
A STUDY IN INDUSTRIAL AND COMMERCIAL GEOGRAPHY

BY
E. KREPP

TARTU 1937

LÄÄNEMAA TÖÖSTUS JA KAUBANDUS

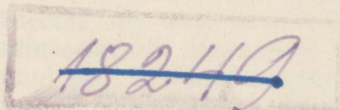
E. KREPP

SUMMARY:

THE PROVINCE OF LÄÄNEMAA
A STUDY IN INDUSTRIAL AND COMMERCIAL GEOGRAPHY

BY

E. KREPP

2.

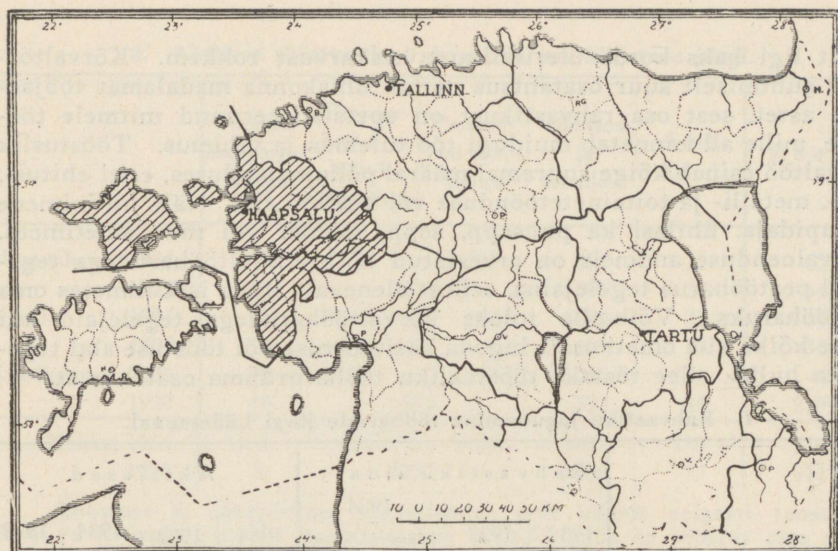
A-7721

Reprinted from the book „Läänemaa“.

Äratrükk koguteosest „Läänemaa“.

Tartu Ülikooli Majandusgeograafia Seminari väljaanne.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1937.

1 joonis Läänemaa asend.
Geographical position of the Province of Läänemaa.

LÄÄNEMAA TÖÖSTUS JA KAUBANDUS.

ENDEL KREPP.

Rahvastiku tööharuline jaotus. Läänemaa kohta on kasustada kahe viimase rahvaloenduse rahvastiku tööharude andmed, mille omavaheline ja üleriiklikkude keskmistega võrdlemine aitab selgitada Läänemaa majanduselu põhijooni. Ülevaate rahvastiku jagunemisest tööharude järgi annab 1. arvtabel.

Läänemaa on keskmisest hõredama (15 el. km²) asustuse ja madala linnastustasemega maakond Eestis.

Tööstus ja käsitööstus. Tööstusliku rahvastiku osatähtsus Läänemaal (8%) on enam kui 2 korda väiksem üleriiklikust keskarvust (17.8%), mis näitab, et Läänemaa on meil tööstuslikult nõrgemini arenenud maakondi. Nimetamisväärsete maavarade puudumine ja põllumajanduse nõrk kandejõud pole suutnud soodustada tööstuse arenemist. Küll on aga tööstus ja käsitööstus kõrvaltööharaudena arenenud jõudsalt. Peatööharu kõrval harrastatavaks kõrvaltööks loeti rahvaloendusel järjekindel või sesoonne töö, kui aastane teenistus või sissetulek moodustas kogu sissetulekust vähemalt 10% või kestis aastas kokku vähemalt 30 päeva. Üleriiklikult oli aktiivseil tööstuslik kõrvaltöö 9460 juhul, mis tööstuse aktiivsete arvu aluseks võttes moodustab 9.4% koguarvust (100 517). Läänemaal oli aga tööstuslik tegevus kõrvaltööharaüks 548 juhul, mis tööstuse alal tegevate ehk aktiivsete arvu suhtes (3153) moodustab 17.4%, seega suhte-

liselt ligi kaks korda üleriiklikust keskarvust rohkem. Kõrvaltöo-
haru suhteliselt suur osatähtsus näitab ühiskonna madalamat tööjao-
tuse astet, sest osa rahvastikust on spetsialiseerunud mitmele töö-
alale, mille all kannatab muidugi töö tulemus ja vilumus. Tööstuslik
kõrvaltöö esineb kõige suuremal määral põllumajanduses, eriti ehitus-
puu-, metalli- ja toitainetetööstuses või käsitöö alal. Näit. on inimene
põllupidaja, ühtlasi ka puusepp, sepp, mölder või muu ametimees.
Rahvaloenduse andmeis on arvestatud kõik kõrvaltööhharudega tege-
lejad peatööhharus tegelejaina, sellest olenevalt, mida isik nimetas oma
peatööhharuks. Võib-olla tuleks kõrvaltööhharudega tegelejaid kui
mitte kõiki, siis ometi osalt lugeda käsitööstuse või tööstuse alal tege-
lejate hulka. See tõstaks tööstusliku tööhharurühma osatähtsust.

1. Rahvastiku jagunemine tööhharude järgi Läänemaal.

	Rahvastiku üldarv				Aktiivsed			
	1934	1922	1934		1934	1922	1934	1922
			Lääne- maa	Üleriikl. keskm.				
			%	%			%	%
Põllumajandus	59856	59911	80.4	60.2	17398	16118	67.8	69.1
Põllupidamine ja aiandus	58356	59012	78.4	56.9	16739	15780	65.2	67.7
Metsandus	787	733	1.1	1.8	384	265	1.5	1.1
Kalandus	713	166	0.9	1.5	275	73	1.1	0.3
Tööstus	5916	5958	8.0	17.8	3153	3112	12.3	13.3
Kaubandus	1323	961	1.8	5.1	637	395	2.5	1.7
Transport ja side	1796	1107	2.4	3.5	792	410	3.1	1.8
Ühiskondlik tegevus . . .	2403	1972	3.2	6.7	1086	1033	4.2	4.4
Maja- ja isikuteenistus .	660	714	0.9	1.7	555	650	2.2	2.8
Väljaspool toodud töö- harusid	2473	2046	3.3	5.0	2044	1600	7.9	6.9
Kokku	74427	72669	100.0	100.0	25665	23318	100.0	100.0
Tööhharu teadmata . . .	612	3322	0.8	2.4	355	1620	1.4	6.6
Üldse kokku	75039	75991	—	—	26020	24938	—	—

Aktiivse tööstusliku rahvastiku kihistust Läänemaal näitab 2. arvtabel.

Üldse oli Läänemaal 1934. a. tööstuse alal tegelejaid 3153 el. Võr-
reldes 1922. a. pole tööstusega tegelejate üldarv kuigi palju tõusnud,
küll on aga toimunud märkimisväärne ümberkihistumine. Palgalis-
tega peremehed on tõusnud arvuliselt ligi kahekordseks. Vastavalt
sellele on muidugi suurenenud ka tööliste, teenijate ning ametnikkude
arv. Vähenemine on toimunud oma perekonna liikmetega töötavate
peremeeste ja üksikuina töötavate peremeeste kihis, silmanähtavalt
käsitööliste arvel, kes on kas laiendanud tegevust, arenenud väike- või
kesktööstureiks või siirdunud palgalistena nende teenistusse. Suhte-
liselt enam ilmneb see tendents Haapsalus.

2. Aktiivse tööstusliku rahvastiku arv kihistuse järgi.

		Pereme- hed palga- listega	Pereme- hed oma perek. liikmetega	Pereme- hed üksi- kuina	Töölised ja teenijad	Amet- nikud	K o k k u
Haapsalu	1934	62	22	219	321	13	637
	1922	28		284	207	28	547
Kärdla	1934	6	3	38	304	21	372
	1922	3		44	309	10	366
Kihelkonnad	1934	83	55	858	1047	101	44
	1922	48		1394	722	35	2199
Kokku	1934	151	80	1115	1672	135	3153
	1922	79		1722	1238	73	3112

Tööstuse ja käsitööstuse piiritlemine pole küllalt selgesti teostatav. Kehtiva Ärimaksuseaduse järgi loetakse käsitöö hulka ka tööstus oma perekonna liikmetega, kui seejuures ei kasustata üle ühe palgalise töölise ja üle 2 õpilase. Seega tuleks tööstuseks lugeda ettevõtteid alates 2 palgalise töölisega; erandiks on juhud, kus ettevõtja töötab perekonnaliikmetega, keda võib enam olla kui kaks. Tööinspeksiooni järgi loetakse tööstusettevõtteiks kõik ettevõtted, kus on vähemalt üks palgaline. Allpoolesitatud andmeis on arvatud tööstuslikeks ettevõtteiks kõik ettevõtted, mis olid registreeritud Kaubandus-Tööstuskoja firmade registris või tööinspektorite juures. Osalt täiendati neid andmeid rahvaloenduse materjalide najal, võttes juurde mõningaid ettevõtjaid, kes tundusid kuuluvat rohkem tööstuse kui käsitööstuse alale. Pärast nende eraldamist tööstuslikult aktiivsete rühmades — peremehed palgalistega, peremehed oma perekonna liikmetega ja peremehed üksikuina (vt. 2. tabel), — säilinud isikud loeti käsitööliseks.

Läänemaa tööstus- ja käsitööstusettevõtete arvu näitab järgnev tabel. Kaasa ei ole arvatud posti-telegraafi-telefonivõrgu jsk-di, mis iseloomult pole tööstuslikud ettevõtted laiemas mõttes. Suurtööstusettevõtteiks on arvatud ettevõtted, kus on rohkem kui 20 töötajat, kesktööstuseks loetakse ettevõtteid 5—19 töötajaga.

3. Läänemaa tööstus- ja käsitööstusettevõtete arv 1934. a.

	Suur- tööstus	Kesk- tööstus	Väike- tööstus	Käsi- tööstus	Kokku
Kivide- ja muldadetööndus	—	—	7 (1)	4	11 (1)
Metallitööndus	—	—	11	116	127
Keemiatööndus	—	—	—	—	—
Elektrijaamad	—	(2)	(1)	—	1 (3)
Tekstiiltööndus	1	3 (1)	15 (6)	622	641 (7)
Puutööndus	1	4 (3)	5	165	175 (3)
Nahatööndus	—	—	36 (4)	110	146 (4)
Polügraafiatööndus	—	2	2	11	15
Toit- ja maitseainete tööndus	—	4 (5)	172 (8)	22	198 (13)
Ehitustööndus	—	—	—	111	111
Puhastustööndus	—	—	2	41	43
Kokku	2	13 (11)	251 (20)	1202	1468 (31)

Sulgudes toodud andmed näitavad kõrvalharusid. Näit. villa-tööndus ühes sae- ja jahuveskiga, kaks viimast oleksid seega kõrvalharudeks. Kõige suuremaks tööstusalaks on tekstiiltööndus. Siia kuulub ka Läänemaa suurim tööstuslik ettevõte — Hiiu-Kärdla kalevivabrik, milles on viimaseil aastail töötajate arv tõusnud üle 300. Ka kuulub sesse rühma 3 kesk- ja 15 väiketööstusettevõtet. Eriti suur on selle rühma käsitöölise — rätsepat, õmblejate ning moe- ja pudukaupade valmistajate — arv. Peale selle on tekstiiltööndus veel kõrvalharuks teisile ettevõttele. Teiseks suuremaks tööstusalaks on toit- ja maitseainete tööndus. Selle ala tähtsamaiks ettevõtteks on jahuveskid, millest enamik on vesiveskid ja piimatalitused ning koorejaamad. Viimased on tihedalt seotud põllumajandusega, kuid iseloomu järgi tuleb neid siiski lugeda tööstuslikeks ettevõtteks. Toitainete töönduses esineb jahuveskeid tekstiiltöönduse kõrvalharudena ja vastupidi. Suuruselt kolmandaks tööstusalaks tuleb pidada puutööndust. Selles rühmas esineb ka üks suurtööstusettevõte — A./s. „Eesti Saeveskite“ saeveski ja tärpentinivabrik Vaiste asundis Saulepi vallas. Viimaseil aastail on töötajate arv seal olnud üle 50, töötamishooaja kestus 5—9 kuud. Puutööndus on sesoonse iseloomuga, sest peaaegu ükski saeveski ei tööta aasta läbi, vaid hooajuti. Suuruselt järgnevaiks tööstusaladeks on nahatööndus, metallitööndus ja teised tööstusrühmad. Töötajate arvu järgi on võimalik võrdlust tuua ainult ligikaudselt. Suur- ja kesktööstuses töötajate arv oli 1935. a. ümarguselt 500 ja 1934. a. 440, kõik sesoonlised ühes arvatud. Väiketööstuses ja käsitööstuses töötajate arvu kohta pole konkreetseid andmeid. Kui arvata iga väiketööstusettevõtte kohta keskmiselt 3 töötajat, siis saaksime väiketööstuses ümarguselt 750 töötajat. Sel juhul jääks rahvaloenduse andmeil käsitööstuse alal tegelejaid 1920. Kui arvestada, et osa neist 548-st tegelejast, kel oli tööstus kõrvaltööharuks, on tegevad käsitööstuses, siis võime oletada, et keskmiselt iga käsitööstusettevõtte kohta tuleb arvestada 2 töötajat. Nii on 1934. a. üksikute tööstusliikide osatähtsus töötajate arvu põhjal järgmine:

Tööstuses ja käsitööstuses tegevate osatähtsus %.

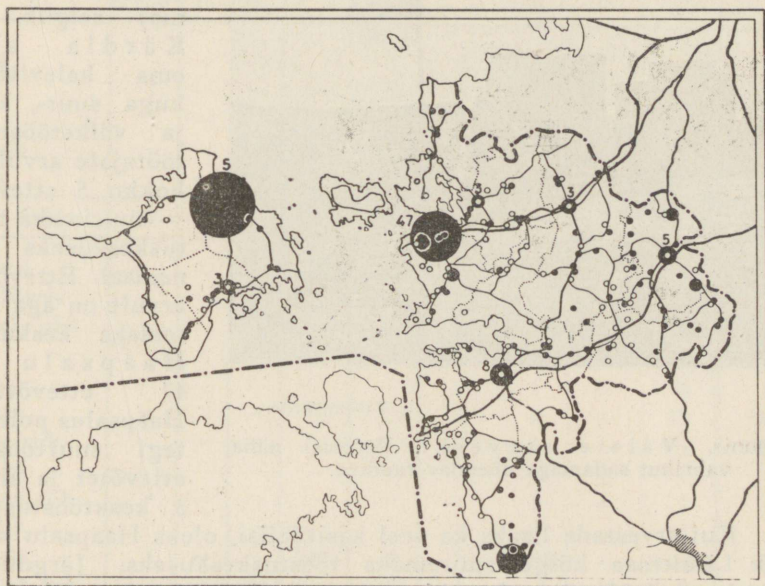
suur- ja kesktööstuses	14 %
väiketööstuses	24 %
käsitööstuses	62 %

100 %

Kui üleriiklik suur- ja kesktööstuses töötajate osatähtsus kõigist tööstuse alal tegelejaist on 40%, siis Läänemaal on suur- ja kesktööstuses töötajate osatähtsus ligi 3 korda väiksem (14%). Läänemaal valitsevaks tööstusliigiks töötajate arvu alusel on käsi- ja väiketööstus ning kolmandas järjekorras alles suur- ja kesktööstus. Vastavate andmete puudumisel pole võimalik selgitada nende üksikute tööstusliikide osatähtsust toodangu, eriti aga nettotoodangu järgi. Toodangu

andmed tõstaksid suur-, kesk- ja väiketööstuse osatähtsust käsitööstuse suhtes.

Ettevõtete kujult või juriidiliselt laadilt on Läänemaa tööstus-ettevõtete koosseisus mõningaid omapäraseid jooni. Tööstusalal teotseb Läänemaal ainult 4 aktsiaseltsi. Et aktsiaselts on tavaliselt suurettevõtte vormiks, siis on nende vähene arv tingitud Läänemaa tööstuslikust iseloomust, kus on valitsev väike-ettevõtte, mis ei vaja suurt kapitali kokkupanekut. Läänemaa 266-st tööstuslikust ettevõttest on 4 aktsiaseltsi, 206 üksikisiku ettevõtet ning 56 ühistegelikku ettevõtet. Ühistegelikud ettevõtted teotsevad peamiselt piimanduse alal.

2. joonis. Suur-, kesk- ja väiketööstusettevõtete arv 1934. a. Sõõride suurus näitab töötajate arvu, arvud sõõride juures tähendavad ettevõtete arvu selles keskuses (sõõris). Valged punktid tähistavad piimatalitusi ja koorejaamu. Kartogrammile on kantud ka raudteede ning I ja II kl. teede võrk.

Kuid peab tähendama, et Läänemaal on ühistegevus võrdlemisi visalt arenenud. Piimanduse alal on eraettevõtlikkusel suur osatähtsus. Eraettevõtteinä töötas Läänemaal 1934. a. 9 piimatalitust 21 koorejaamaga ja 2 juustutööndusettevõtet, ühistegelikul alusel aga 17 piimatalitust ja 38 koorejaama. Suur osa ühistegelikke ettevõtteid on eriti majanduskriisi aastail üle läinud erakätesse.

Kõige enam tööstuslikke ettevõtteid leidub maal. Ainult kesk- ja väiketööstuse ettevõttest asub $\frac{2}{3}$ linnas, alevis ja alevikudes. Jahu- ning saeveskid, piimatalitused, koorejaamad ja villatööstus-ettevõtted asuvad maal võimalikult kättesaadavalt klientidele, seega on nende ettevõtete levik üldiselt juhitud tarbimisprintsibist.

4. Läänemaa tööstus- ja käsitööstusettevõtete arv 1934. a.

	Suur- tööstus	Kesk- tööstus	Väike- tööstus	Käsi- tööstus	Kokku
Linn	—	3	44	277	324
Alev — alevikud	1	5 (7)	27 (4)	185	219 (11)
Kokku	1	8 (7)	71 (4)	462	542 (11)
Maa	1	5 (4)	180 (16)	740	926 (20)
Üldse kokku	2	13 (11)	251 (20)	1202	1468 (31)

A. Valsiner'i foto.

3. joonis. Vaiste saeveski. Paremalt näha vabrikut sadamaga ühendav raudtee.

võtet. Kui arvestada lisaks ka veel käsitöölisi, oleks Haapsalu kahtlemata Läänemaa kõige suuremaks tööstuskeskuseks. Järgmiseks keskuseks on Lihula alevik 8 tööstusettevõttega, neist üks kesktööstusettevõtte. Neljandaks keskuseks on Märjamaa alevik 5 tööstusettevõttega, neist üks kesktööstusettevõtte. Väiksemaiks keskusiks on Risti, Käina ja Leenamäe alevik — igapähe 3 ettevõtet. Peale selle asub üksikuid suur- ja kesktööstusettevõtteid maal: A./s. „Eesti Saeveskid“, saeveski ja tärpentinivabrik Vaiste asundis Saulepi vallas, Kilti piiritusvabrik ja Läänemaa I aurutööstus „A./s. villavabrik, jahu- ja saeveski“ Kilti as. Asuküla vallas; K./m. Carl F. Gahlnbäck'i jahuveski Parila as. Sinalepa vallas; H. Järbach'i „Koha“ villatööstus, jahu- ja saeveski Haimre vallas; ning Joh. Sisask'i „Vaimõisa“ saeveski Märjamaa vallas.

Väiketööstusettevõtteid on levinud üle maa vastavalt rahvastiku tihedusele valitsevalt I ja II kl. maanteed ääres, mis selgub esitatud kartogrammilt.

Väiketööstusettevõtete leviku kohta kihelkondade järgi annab statistilise ülevaate 4. arvtabel:

Nagu kartogrammilt (2. joonis) selgub, on Kärda alev oma kalevivabrikuga suur-, kesk- ja väiketööstuses töötajate arvult — kokku 5 ettevõtet — suurimaks tööstuskeskuseks Läänemaal. Ettevõtete arvult on aga suuremaks keskuseks Haapsalu linn 47 ettevõttega. Haapsalus pole ühtegi suurtööstusettevõtet ja ainult 3 kesktööstusette-

5. Läänemaa väiketööstusettevõtete arv 1934. a. kihelkondade järgi.

Kihelkonnad ja alevikud	Telliskivi- ja savikaup- tööndus	Metallitööndus	Elektrijaamad	Villakraas-, ketramis-, riidevärvim.- vanut. töönd.	Saeveskid ja lauätööndus- ettevõtted	Toit- ja maitseainete- tööndus				Kokku
						Piimatooted ja koorejaamad	Jahuveskid	Muud	Kokku	
Emaste	—	—	—	1	1	2	4 (1)	—	6 (1)	8 (1)
Käina	1	—	—	—	3	5	2 (1)	—	7 (1)	11 (1)
Reigi	1	—	—	—	2	3	(2)	—	3 (2)	6 (2)
Pühalepa . . .	—	—	—	—	2	—	2 (1)	—	2 (1)	4 (1)
Vormsi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kokku	2	—	—	1	8	10	8 (5)	—	18 (5)	29 (5)
Noarootsi . . .	—	—	—	—	2	3	3	—	6	8
Lääne-Nigula . .	—	—	—	—	2	7	4	1	12	14
Leenamäe al-k . .	—	—	—	—	(1)	2	1	—	3	3 (1)
Ridala	1 (1)	—	—	—	1	9	3	—	12	14 (1)
Martna	—	—	—	—	—	7	1	—	8	8
Kullamaa	—	1	—	(1)	2	9	8	—	17	20 (1)
Ellamaa al-k . .	—	—	—	—	(1)	—	1	—	1	1 (1)
Risti al-k . . .	—	—	—	—	1	—	—	1	1	2
Kullamaa al-k . .	1	—	—	—	—	—	1	—	1	2
Silla al-k . . .	—	—	—	—	—	1	—	—	1	1
Märjamaa . . .	1	—	—	1 (2)	2	6	7 (1)	—	13 (1)	17 (3)
Märjamaa al-k . .	—	—	(1)	1	3	1	—	1	2	6 (1)
Vigala	—	—	—	1 (1)	3	8	4	—	12	16 (1)
Vigala al-k . . .	—	—	—	—	—	1	1	—	2	2
Kirbla	—	—	—	—	1	4	6	—	10	11
Lihula	—	—	—	—	—	2	3	1	6	6
Lihula al-k . . .	—	—	—	2 (1)	—	1	1	2	4	6 (1)
Massu [vald] . .	—	—	—	—	—	5	4	—	9	9
Veltsa [vald] . .	—	—	—	—	1	1	—	—	1	2
Mihkli al-k . . .	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Varbla	1	—	—	(1)	5 (2)	9	11 (2)	—	20 (2)	26 (5)
Kokku	4 (1)	1	(1)	5 (6)	23 (4)	76	60 (3)	6	142 (3)	175 (15)
Üldse kokku	6 (1)	1	(1)	6 (6)	31 (4)	86	68 (8)	6	160 (8)	204 (20)

Et meil kõik statistilised kokkuvõtted tehakse valdade või vallarühmade järgi, ajalooliste kihelkondade piirid aga erinevad valdade või vallarühmade piiridest, siis peaks kõik andmed ajalooliste kihelkondade kohta uuesti kokku võtma. See on aga väga suur töö ja nõuaks koguni uut algmaterjalide läbitöötamist. Tehniliste kaalutluste pärast on sellest tööst loobutud ja tabelis

esitatud kihelkonnad kujutavad endast tegelikult kas tervet valda nagu näit. Hanila khk — Massu valda, või on kihelkond mitme valla kokkuvõte, mis oli kõige lähedasem ajaloolisele khk-le. Kokku on statistilisi kihelkondi 17, mis on ühe võrra väiksem ajalooliste khk-dade arvust. Ajaloolised piirid ühtivad statistiliste khk-piiridega enam-vähem Noarootsi, Lääne-Nigula, Ridala, Martna, Kullamaa, Kirbla ja nelja Hiiumaa khk juures. Väikesed erinevused on Märjamaa ja Vigala khk vahel: seal on Velise vald tervikuna arvatud Vigla khk-da; Lihula khk-a moodustab terve Lihula vald; Varbla khk juurde on arvatud terve Paatsalu vald, seega on ära kaotatud Karuse khk, mis koosnes Paatsalu, osa Lihula ja Massu vl-st, et mitte poolitada viimaseid valdu. Veltsa vald on õigupoolest Mikkli khk-a osa ja toodud tabelis iseseisvalt. Statistiliste kihelkondade juures on eraldatud alevikud, mille olemasolu kohta oli andmeid.

Kõige suuremaks väiketööstusettevõtete liigiks maal on piimatallitused ja koorejaamad. Järgmiseks jahuveskid, siis saeveskid ja lauatomundusettevõtted, villakraasimis-, ketramis-, kudumis- ning värvimistomundusettevõtted. Üsna sageli esinevad segaettevõtted, näit. sae-jahuveski ja villatomundus või sae- ja jahuveski. Kullamaa khk-s asub üks vikatitomundus ning kogu Läänemaal üldse 6 telliskivi- ja savikaupade väiketööstusettevõtet.

Väiketööstusettevõtteleit kõige suuremaks kihelkonnaks on Kullamaa oma Ellamaa, Risti, Kullamaa ja Silla alevikuga, kokku 26 (2) ettevõtet; suuruselt teiseks khk-ks on Varbla 26 (5) ettevõttega; kolmandaks Märjamaa khk Märjamaa alevikuga — 23 (4) ettevõtet; järgnevad: Vigala khk — 18 (1) ettev., Lääne-Nigula khk — 167 (1) ettev., Ridala jt. khk. Alevikest on oma väiketööstusettevõtetega esikohal Lihula, Märjamaa, Leenamäe, Risti jt. alevikud.

Käsitöölise arvust annab ülevaadet 6. arvtabel.

Nagu nägime, oli käsitööstusel Läänemaal võrreldes suur-, kesk- ja väiketööstusega suurim osatähtsus. See on Läänemaa majanduse iseloomulikumaks küljeks; suur osa omist tööstustooteist on käsitöösadused.

Läänemaa majanduse struktuur, eriti tööstuse ja käsitööstuse väike osatähtsus võrreldes põllumajandusega ning käsitööstuse suhteliselt suur osatähtsus võrreldes suur-, kesk- ja väiketööstusega lubab eeldada madalat rahvamajandustoodangut.

Käsitööstus on oma laadilt lokaalsema iseloomuga kui tööstus. Käsitööstuskaupade või -toodete ja töö tarvitajad on harilikult lähema ümbruskonna elanikud. Sellelt seisukohalt vaadates pakuvad meile käsitöölise andmed teatavat huvi, sest nad näitavad, mil määral on tööjaotus arenenud Läänemaa ühiskonnas, milliseid ja kui palju käsitöölisi vajab Läänemaa ühiskond praeguse elatustaseme juures. Väljaspool toodetud, kuid Läänemaal tarvitatud kaupade osatähtsust on raske hinnata. Samuti puuduvad andmed ka Läänemaal toodetud, kuid väljapoole müüdüd kaupade kohta. Läänemaal eeldatud madala rahvamajandustoodangu juures ei saa sellist kaubavahetust, eriti maa suhtes, pidada kuigi laiaulatuseliseks.

Läänemaal on üldse 1202 käsitööstusettevõtet. Nende hulgast peaks iseseisvaks rühmaks eraldama ehituste alal tegevad müürsepad, pottsepad ja muud ehituse alal tegevad oskustöölised, sest ehitustege-

6. Käsitööstusettevõtete arv Läänemaal 1934. a.

	Turbalõikajad, savikau- pade ja kivide valmistajad	Sepad, lukksepad, kulla- ja kellasepad	Toornahkade töötlejad ja sadulsepad	Kangrud, värvijad ja ketrajad	Rätsepad, õmble- jad, pudu- ja moe- kaupade valmis- tajad		Päevapiltnikud	Pagarid, kondiitrid, joo- kide valmist ja lihunikud	Kingsepad	Puusepad, laudsepad ja puusemete valmistajad	Müürsepad, pottsepad ja muud ehitussepad	Junkselõikajad ja pesu- pesijad	Kokku		Üldse kokku
					M. 1)	N. 2)							M. 1)	N. 2)	
Haapsalu . . .	—	26	4	5	13	123	4	8	21	14	33	26	131	146	277
Kärdla alev . .	—	4	2	—	3	18	—	5	4	7	1	3	26	21	47
Kokku	—	30	6	5	16	141	4	13	25	21	34	29	157	167	324
Emaste khk . .	—	2	1	—	—	12	—	—	5	4	1	—	13	12	25
Käina „ . . .	—	3	1	1	4	6	1	—	4	2	—	—	15	7	22
Käina al-k . .	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	2
Reigi khk . . .	—	1	—	1	1	14	—	—	3	3	—	—	8	15	23
Pühalepa khk .	—	3	—	1	—	6	—	—	7	8	—	—	18	7	25
Vormsi „ . . .	—	—	—	2	2	4	—	—	1	3	—	1	7	6	13
Kokku	—	10	2	5	7	42	1	—	20	21	1	1	63	47	110
Noarootsi khk	1	—	—	3	9	6	1	—	3	8	1	—	22	10	32
Lääne-Nigula „	—	4	—	3	6	14	—	1	1	4	3	1	18	19	37
Leenamäe al-k .	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	2	—	2
Taebla rdtj. . .	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Palivere „ . .	—	—	—	—	—	1	—	1	1	2	—	1	4	2	6
Ridala khk . . .	—	3	1	9	5	23	—	—	3	9	10	—	31	32	63
Martna „ . . .	—	2	—	3	8	11	—	1	1	5	3	—	20	14	34
Kullamaa „ . .	2	14	—	7	12	35	—	—	3	25	11	—	67	42	109
Risti al-k . . .	—	1	1	1	1	5	—	2	2	1	—	2	8	8	16
Ellamaa „ . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	1
Kullamaa „ . .	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Silla „	—	2	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	4	1	5
Märjamaa khk	—	9	1	4	4	23	—	—	4	9	9	1	36	28	64
„ al-k	—	7	1	2	6	6	2	1	5	8	4	2	34	10	44
Vigala khk . .	—	11	2	13	15	35	—	—	10	13	10	1	62	48	110
„ al-k	—	—	—	—	1	3	1	—	—	—	—	—	2	3	5
Kirbla khk . . .	—	4	—	5	6	9	—	—	2	3	2	—	17	14	31
Lihula „ . . .	—	7	—	4	8	11	—	1	—	6	7	—	29	15	44
„ al-k	1	1	2	8	3	18	2	—	4	7	4	3	23	30	53
Massu khk . . .	—	1	—	—	2	8	—	—	1	5	3	—	12	8	20
Virtsu al-k . .	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	1	2
Veltsa khk . .	—	3	—	2	2	4	—	—	2	3	—	—	10	6	16
Varbla khk . .	—	7	—	2	18	16	—	1	6	13	9	—	53	19	72
Kokku	4	76	8	67	108	231	6	9	49	123	76	11	456	312	768
Sellest al-kud	1	12	4	12	13	36	5	5	13	21	7	8	80	57	137
Üldse kokku	4	116	16	77	131	414	11	22	94	165	111	41	676	526	1202

1) Mehed.

2) Naised.

vus ei kuulu kitsamas mõttes käsitööstuse alale. Ühise tabeli mõttes aga jäeti ka ehitusega tegelejad muude käsitöölaliste hulka. Nagu eespool nägime, tuli keskmiselt iga käsitööstusettevõtte kohta arvestada ligikaudu kaks töötajat, nii et käsitöölaliste arv on 2000 ümber, kuna käsitööstusettevõtete, õigemini öelda — peremeeste arv, on 1200, neist mehi 676.

Käsitöölisi ühes ehituse alal tegelejatega on Haapsalus 277, Kärđlas 47; kihelkondades ühes alevikkudega 878, sellest 9-as alevikus 137. Osa käsitöölisi on rändavad. Nad ei oota töödandjat omas kodus, vaid lähevad ise töödandjat otsima tema kodusse. See on kehtiv maakäsitöölaliste, eriti rätsepate ja õmblejate kohta.

Kõige suuremaks käsitöölaliste rühmaks on rätsepate ja õmblejate rühm, milles on valitsevas ülekaalus naised. Tavaliste rätsepate ja õmblejate ning kinda- ja sukakudujate kõrval esineb maal, eriti alevikes, juba mõningaid kübarseppi ja saartel võrgukudujaid; linnas on sesse rühma veel arvatud pudu- ja moekaupade valmistajad, keda maal ei esine. Suuruselt järgnevak s rühmaks on puu- ja laudsepad; selles rühmas esinevad maal mõningad puunõude valmistajad, korvi- ning luuategijad, üks harjade ja üks muusikariistade valmistaja. Seppade ja lukkseppade kõrval leidub maal juba üksikuid kellaseppi, Haapsalus lisanduvad sellesse rühma mõningad mehaanikud ja kullasepad. Suuruselt neljandaks rühmaks on kangrud ja ketrajad, kellele lisandub mõni takuketraja ja linnas riidevärvalid. Järgnevad kingsepad, keda leidub igas kihelkonnas; siis juukselõikajad, pesupesijad, triikijad, kes peamiselt asuvad alevikkudes ning eriti linnas; maal asub ka üks korstnapühkija. Pagarid asuvad peamiselt linnas, ainult mõningad alevikes. Üheks käsitööalaks on ka nahaparkimine ja linnas kui ka alevikes sadulsepatöö. Maal, eriti alevikes leidub mõningaid päevapiltnikke ja raamatukõitjaid. Käsitööna maal esineb ka savi- kaupade ning ühel juhul tsementkivide valmistamine.

Ehituse alal tegelejate hulgas esinevad müürsepad, pottsepad, puutöölised; üksikud on spetsialiseerunud ka maalri-, kaevupuuri- mis- ning katusetööle.

Toodud andmed annavad läbilõike Läänemaa rahvastiku praegusest käsitööstuslikust tööjaotusest. See pole kuigi laiaulatuseline, eriti maal, kus käsitöölaliste osatähtsuse järjekord on järgmine: rätsepp, puusepp, sepp, ehitusmeister, kangur, kingsepp, juukselõikaja, parkal, pagar ja päevapiltnik. Keskmiselt iga 62 el. kohta (linn ühes arvatud) tuleks üks käsitööline.

Kaubandus. Kaubandusliku rahvastiku osatähtsus Läänemaal (1.8%) on ligi kolm korda madalam üleriiklikust keskarvust (5.1%). See näitab, et kaubandus pole Läänemaal kuigi arenenud. Võrreldes 1922. aastaga on 1934. a. kaubanduses tegelejate (aktiivsete) osatähtsus tõusnud 1.7%-lt 2.5%-ni. Kaubanduslik tegevus on Läänemaal silmapaistev aga kõrvaltööharuna. Kogu riigis oli kaubanduslik

tegevus kõrvaltööharuks 1664 juhul, mis moodustab 6.0% kogu kaubanduse aktiivsete üldarvust (27 781). Läänemaal on kaubanduslik tegevus kõrvaltööharuks 109 juhul, mis moodustab 17.1% kaubanduse aktiivsete üldarvust (637). Seega on üleriikliku keskmisega võrreldes kaubanduslik tegevus kõrvaltööharuna levinud suhteliselt suurel määral. Peatööharuks on maal 83%-l põllumajandus ja linnas peamiselt tööstus. Rahvaloenduse ja äride registri andmete võrdlusel selgus, et koguni tunduv osa maakaupluste omanikke polnud üles andnud oma peatööharuks mitte kaubandust, vaid põllumajanduse.

Aktiivse kaubandusliku rahvastiku kihistust rahvaloenduse andmeil näitab 7. arvtabel.

7. Aktiivse kaubandusliku rahvastiku kihistus.

K a u b a n d u s		Pereme- hed palga- listega	Pereme- hed oma pere- konna liik- metega	Pereme- hed üksi- kuina	Töölised ja teenijad	Ametni- kud	Kokku
Haapsalu	1934	34	19	70	93	38	254
	1922	26		59	61	44	190
Kärdla	1934	1	6	14	13	8	42
	1922	3		14	6	1	24
Kihelkonnad	1934	31	55	132	78	45	341
	1922	14		113	31	23	181
Kokku	1934	66	80	216	184	91	637
	1922	43		186	98	68	395

Suuremaks kihiks on üksikult töötavad peremehed koos oma perekonna liikmetega töötavate peremeestega. Võrreldes eelmise rahvaloendusega on nende arv tunduvalt tõusnud. Enamik kaubanduslikke ettevõtteid moodustab perekondlikke käitisi, kus võõraid palgalisi ei vajata. Et tööliste, teenijate ja ametnike kiht on osatähtsusest kaubanduses tegelejate arvus väga suur, tuleb kirjutada ühistegelikkude ettevõtete ja osalt ka pangandusettevõtete arvele. Peremeeste arv, kes töötavad palgalistega, on võrreldes perekondlikkude ettevõtjate arvuga võrdlemisi väike.

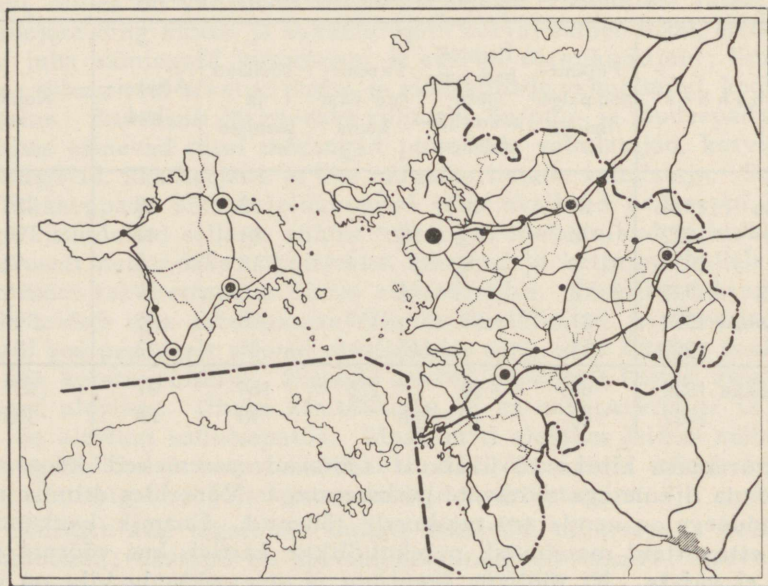
Turud ja laadad. Turgude ja laatade korraldamise õigus on praegu omavalitsusil, kelle korraldusel neid peetakse avalikult teadaantud kohal ja ajal. Turge ja laatu peetakse lageda taeva all, sest müüjail puuduvad kindlalt ja püsivalt ehitatud kauplusruumid, mille tõttu turud ja laadad iseloomult on pinnavallalised ja ajutised. Sellisena on nad kaubanduse algelisemaks vormiks, kus kaupmehe osatähtsus on võrdlemisi väike. Äri toimub siin valitsevalt kaupmehe vahendusest, otse tootja ja tarbija vahel. Turgudel ja laadadel võib praegu veel leida lihtsat hüviste vahetamist.

On tekkinud eriliik kaupmehi, kes kauplevad turul või rändavad turult turule ja laadalt laadale otsima soodsamaid äritsemisvõimalusi.

Need on kas vaheltkauplejad või käsitöölised, kes ise turustavad omi saadusi. Ränd-, turu- ja laadakaupmeeste arvu rahvaloenduse andmeil näitab järgnev tabel.

Ränd-, turu- ja laadakaupmeeste arv Läänemaal 1934. a.

	Mehi	Naisi	Kokku
Haapsalu	29	28	57
Kärdla alev	5	7	12
Alevikud	11	1	12
Kihelkonnad	57	7	64
Kokku	102	43	145

4. joonis. Turgude ja laatade asupaigad Läänemaal 1935. a. Väike must punkt tähendab sel paigal peetavat kahte laata aastas. Väike valge sõõr tähendab sel paigal peetavat ühte turupäeva nädalas. Vastavalt paigal peetavate laatade ja turupäevade arvule on mustad punktid ja sõõrid proportsionaalselt suuremad.

Tabelis toodud andmed ei tähenda, et kõik need kaupmehed oleksid Läänemaa alatised elanikud, vaid osa neist on rahvaloenduse ajal ajutiselt kohal viibijad. Üldse oli neid Läänemaal 145, neist 43 naist. Kõige enam oli ränd- ja turukauplejaid Haapsalus (57).

Turgude ja laatade levikust annab ülevaate kartogramm 4. joonisel.

Turupaiku oli Läänemaal 1935. a. 7. Turgu peeti Haapsalus igal äripäeval, Kärdla alevis ja Lihula alevikus 2 korda nädalas ja Märjamaa, Risti, Käina ning Emaste alevikus kord nädalas.

Laadapaiku oli Läänemaal 1935. a. 29, neis peeti aastas kokku 74 laata. Üksikute kuude järgi laatade pidamist näitab järgnev tabel.

Laadad Läänemaal kuude järgi 1935. a.

	Jaän.	Veebr.	Märts	Aprill	Mai	Juuni	Juuli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dets.	Kokku
Kokku:	3	6	10	11	3	7	—	1	9	14	4	6	74

Laatade pidamisel on kaks hooaega — sügisel septembris-oktoobris ja kevadel märtsis-aprillis. Ühtegi laata ei peeta juulis. Üle 100 aasta vanusteks laadapaikadeks on Haapsalu, Lihula, Koluvere, Keblaste ja Orgita.

Turgudel müüdavad kaubad on peamiselt põllumajandussaadused, nagu vili, või, munad, linnud, juurvili jm. Turule tuuakse ka metsasaadusi, puid, marju, lilli ning arstirohutaimi. Üheks hooajaliseks turukaubaks on värsked ja soolatud kalad. Ka käsitöökaupu müüakse turul, eriti mitmesuguseid puust esemeid ja hooaegadel põllutööriistu, nagu rehasid ja vikateid.

Laatadel on suurimaiks müügiobjektideks elusloomad: veised, hobused ja lambad. Vähema tähtsusega kaupadeks on mitmekesised põllumajandussaadused nii toorel kui ümbertöötatud kujul. Laadal pole tänapäeval enam seda tõsist kaubanduslikku tähtsust mis varemail aegadel. Laadad on kujunenud teataval määral rahva lõbustuspaikadeks ning laatadel käiakse rohkem huvi kui vajaduse pärast.

K a u b a n d u s e t t e v ö t t e d. Kaubandusettevõtete käsitelisel piirduakse I—III järgu era- ja ühiskaubandusettevõtetega. Välja on jäetud pangandus ja kindlustusettevõtted, mis kuuluvad Ärimaksuseaduse alusel ka kaubandusettevõtete hulka. Nii annab 8. arv-tabel ülevaate Läänemaa kaupluste ning einelaudade ja restoranide levikust.

1934. a. oli Läänemaal ühes Kärddla alevi ja Haapsalu linnaga 375 kaubandusettevõtet. Neist oli erakaubanduslikke I järgu ettevõtteid 5, kõik Haapsalus; II järgu ettevõtteid 82, mis asusid valitsevalt linnas, alevis ja alevikes.

Kaupluste liikide järgi on suurimaks liigiks segakauplused (175). Sellesse rühma võiks lugeda ka ühiskauplusi (25); kokku moodustavad segakauplused 53% kaubandusettevõtete üldarvust. Segakauplus oma laadilt on meil tüüpilisemaks kaupluste liigiks maal ja alevis. Linnades on kaupluste spetsialiseerumine arenenud ja segakaupluste osatähtsus suhteliselt väike. Suuruselt järgmiseks liigiks Läänemaal on toit- ja koloniaalkaupluste rühm 32 kauplusega. Neist asub 28 kauplust linnas kui ka alevikes ja ainult 4 maal. Toitainete- ja koloniaalkauplused on üheks suuremaks ning tüüpilisemaks linnade ja alevite kaupluste liigiks. Toitainetekauplus on juba spetsiaalkauplus, mis eeldab tarbijate olemasolu, kes ise ei tooda toitaineid, vaid on sunnitud neid ostma. Et talundeis kõik tähtsamad toitained peale soola ja suhkru ja mõne väiksema artikli ise toode-

8. Kaubandusettevõtete arv Läänemaal 1934. a.

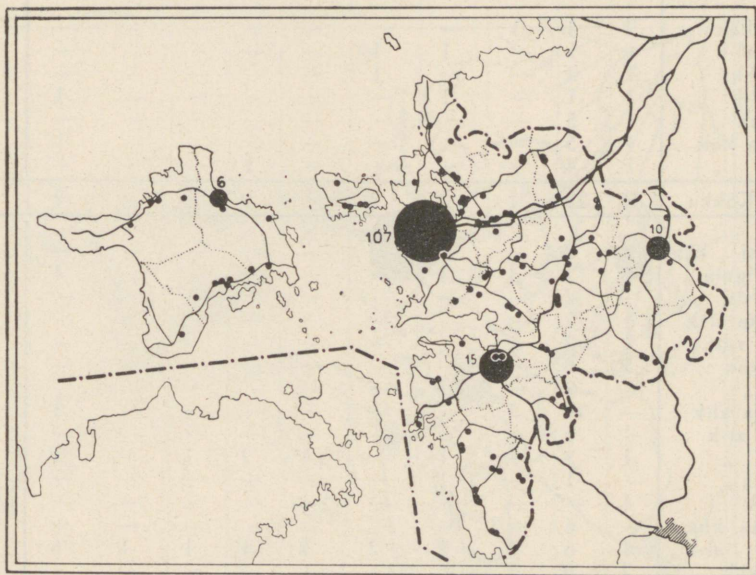
	Ühiskauplused		Segakauplused	Toitainete- ja koloniaal- kauplused	Apteegid, rohu- ja värvikauplused	Riigiviina-, õlle- ja alkohols. jookide kauplused	Pagariärid, leiva- ja saia- kauplused	Liha- ja kalakauplused	Einelaud ja restoranid	Manufaktuur-, pudu- ja moeakauplused	Muud liigid	K o k k u
Haapsalu . . .	1	21	24	2 (1)	4 (3)	3 (1)	2	11 (1)	12 (2)	38 (12)	118 (20)	
Kärdla alev . .	1	5	—	—	2	—	3	1	1 (1)	1 (2)	14 (3)	
Alevikud . .	8	38	4	11 (1)	3 (2)	5	8	5 (1)	2 (1)	15 (1)	99 (6)	
Kokku	10	64	28	13 (2)	9 (5)	8 (1)	13	17 (2)	15 (4)	54 (15)	231 (29)	
Kihelkonnad .	15	111	4	4	2 (31)	—	1	—	1	6	144 (31)	
Üldse kokku	25	175	32	17 (2)	11 (36)	8 (1)	14	17 (2)	16 (4)	60 (15)	375 (60)	
P r o t s e n d i d												
Linnas, alevis ja alevikes . . .	40	36.6	87.5	76.5	81.8	100	92.8	100	93.7	90.0	61.6	
Maal	60	63.4	12.5	23.5	18.2	—	7.2	—	6.3	10.0	38.4	
Osatähtsuse %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
üldsummast .	6.7	46.7	8.6	4.5	2.9	2.1	3.7	4.5	4.3	16.0	100	

takse, pole toitainetekauplustel maal ostjaskonda, sellepärast leidub neid maal väga hõredalt, peamiselt alevikes. Ettevõtete arvu poolest enam-vähem ühesugusteks rühmadeks on apteegi, rohu- ja värvikaupluste, manufaktuur-, pudu- ja moekaupluste ning einelaudade ja restoranide rühm. Osatähtsusest väiksemaks rühmaks on liha- ja kala-, riigiviina-, õlle- ja alkoholsete jookide ning pagari-, leiva- ja saia-kaupluste rühm. Muude kaupluste alla on arvatud mitmesugused spetsiaalkauplused, mida leidub peamiselt linnas ja alevikkudes, nagu jalanõude-, metallesemete-, raamatu-, paberi- ja kirjutusmaterjali-, vanaasjade- jm. kauplused. Tabeli sulgudesse märgitud andmed näitavad kaupluse kõrvalharusid. Näit. riigiviina, õlle ja alkoholsete jookide müük on osale kauplustele kõrvalharuks ning moodustab kaupluse käibest vähema osa, käibe suurem osa aga langeb peaharu arvele, milleks on väga mitmekesised kaupluste liigid, käesoleval juhul peamiselt segakauplused. Kõrvalharude suur arv tõendab omakorda, et kaubanduse spetsialiseerumine on vähe arenenud.

Kaupluste käibe kohta puuduvad andmed. On olemas andmed ainult ühiskaupluste käibe kohta. Ühiskaupluste käive 1934. a. oli

787 tuh. kr., 1929. a. aga 1366 tuh. kr. Võrreldes 1929. aastaga on 1934. a. ühiskaupluste käive tunduvalt vähenenud, mis on tingitud rea ühingute ja kaupluste likvideerimisest mitmesuguste asjaolude, peamiselt majanduskriisi tagajärjel. Nagu tööstusettevõtete nii ka kaubandusettevõtete kohta tuleb mainida, et ühistegelik ettevõtlikkus on Läänemaal võrdlemisi visa arenema.

Kaubandusettevõtete kaupade koostise iseloomustuseks on huvitav ette tuua veel mõningaid andmeid. Tubakasaadustega kauplesid Läänemaal koos linnaga 1934. a. 187 ettevõtet. Nii võis igast teisest kauplusest osta tubakasaadusi. Haapsalus kauplesid tubaka-

5. joonis. Kaubandusettevõtete arv 1913. a. Väike punkt tähendab ühte ettevõtet. Sõõride suurus on proportsionaalne ettevõtete arvuga. Kartogramm on koostatud Vene maksuameti arhiivi andmeil; et see andmestik osutus mõne khk-a suhtes puudulikuks, täiendati andmeid A. Richters „Baltische Verkehrs- und Adressbücher“. Bd. 3. Estland — Riga 1913 järgi.

saadustega 54, Kärđlas 11 kaubandusettevõtet. Kaubandusettevõtete andmed haarasid ainult I-III järgu ettevõtteid, kuid tubakasaadustega kauplejate arvus on ka IV järgu kaubandusettevõtted — kioskid, mis kauplesid tubakasaadustega. Et IV järgu kaubandusettevõtete arv oli Läänemaal väga väike, siis see ei muuda üldpilti.

Alkoholsete jookide, riigiviina, piirituse ja õllega kauplesid Läänemaal 1934. a. 54 kaubandusettevõtet. Neist oli puht riigiviina, õlle ja alkoholsete jookide kauplusi 11, alkoholsete jookidega restorane, einelaudu ja kauplusi kohaltarvitamise õigu-

9. Läänemaa kaubandusettevõtete arv statistiliste kihelkondade järgi 1934. a.

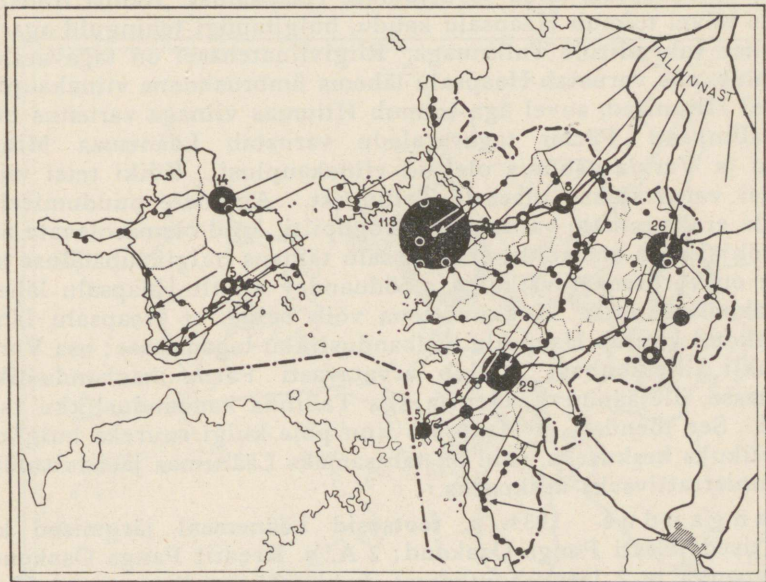
	Ühiskauplused	Segakauplused	Toitainete- ja koloniaal- kauplused	Apteegid, rohu- ja värvikauplused	Rüigviina-, õlle- ja alkohols. jookide kauplused	Pagariärid, leiva- ja saia- kauplused	Liha- ja kalakauplused	Einelauad ja restoranid	Manufaktuuri- ja pudukauplused	Muud liigid	K o k k u
Emaste khk . . .	2	4	1	—	—	—	—	—	—	—	7
„ al-k . . .	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	4
Käina khk . . .	1	3	—	—	1	—	—	—	—	—	5
„ al-k . . .	1	1	—	1	—	—	—	—	—	1	4
Reigi khk . . .	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Pühalepa khk . .	1	5	—	—	—	—	—	—	—	1	7
Vormsi „ . . .	1	4	—	—	—	—	1	—	—	—	6
Kokku	8	23	1	2	2	—	1	—	—	2	39
Noarootsi khk . .	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Lääne-Nigula „ .	1	2	1	1	—	—	—	—	—	1	6
Taebla rdtj. . .	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Leenamäe al-k . .	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Palivere rdtj. . .	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Ridala khk . . .	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	9
Martna „ . . .	—	8	—	1	—	—	—	—	—	—	9
Kullamaa khk . .	—	19	1	—	—	—	—	—	—	1	21
Ellamaa al-k . . .	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Risti „ . . .	1	1	—	1	—	1	2	1	—	1	8
Kullamaa „ . . .	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2
Silla al-k . . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Märjamaa khk . .	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	6
„ al-k . . .	1	6	1	2	2	2	4	1	1	6	26
Vigala khk . . .	2	9	1	—	—	—	—	—	—	—	12
„ al-k . . .	1	3	1	1	—	—	1	—	—	—	7
Velise „ . . .	—	4	—	1	—	—	—	—	—	—	5
Kirbla khk . . .	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Lihula „ . . .	1	2	—	—	—	—	—	—	—	1	4
„ al-k . . .	1	10	1	3	1	2	1	2	1	6	28
Karuse al-k . . .	—	3	—	—	—	—	—	—	—	1	4
Massu [vald] . . .	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	7
Virtsu al-k . . .	—	2	1	—	—	—	—	1	—	1	5
Veltsa [vald] . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mihkli al-k . . .	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	3
Varbla khk . . .	2	12	—	1	—	—	—	—	1	1	17
Kokku	15	126	7	13	3	5	8	5	3	19	204
Üldse kokku	23	149	8	15	5	5	9	5	3	21	243

sega 7, ülejäänud 36 kaubandusettevõtetel oli alkoholsete jookidega kauplemine kõrvalharuks.

1913. a. oli Läänemaal 254 kaubandusettevõtet. 1934. a. oli kaubandusettevõtete arv tõusnud 375-ni. Tõus on olnud kõige suurem

Kärdlas, Märjamaa ning Lihula alevikus, kuna maal on kaubandusettevõtete arv suhteliselt vähem tõusnud. Haapsalus on kaubandusettevõtete arv suurenenud ainult 10 ettev. võrra. Muutunud on aga kaubanduse struktuur, eriti maal. Kõige esmalt ühistegelikkude kaubandusettevõtete arv on tõusnud ligi 5-kordseks. Asustuse, liiklusteede ja rahvastiku koostise muutuste tagajärjel on kaupluste võrk ümber kujunenud. On tekkinud rida uusi keskusi alevikkude näol, kus asub enam kui 5 kaubandusettevõtet, nagu Risti, Käina, Vigala, Velise ja Virtsu; peale selle on kujunenud veel väiksemaid keskusi.

Kaubandusettevõtete arvust statistiliste kihelkondade järgi ülevaate annab 9. arvtabel.

6. joonis. Kaubandusettevõtete arv 1934. a. Väike must punkt tähistab ühte era-, valge sõõr ühiskaubandusettevõtet. Sõõride suurus on proportsionaalne ettevõtete arvuga. Arvud sõõride juures tähendavad kaubandusettevõtete arvu. Nooled kaardil on suunatud hulgimüügi keskusest, mis varustab ettevõtteid kaubaga.

Kihelkondades ühes alevikkudega kokku oli 243 kaubandusettevõtet. Neist saartel 39 ettevõtet. Nagu juba varemini nägime, on tüüpiliseks maakaupluste liigiks segakauplused, mille hulka tuleks arvata ka ühiskauplused. Järgnevas suuremaks rühmaks on apteegid ja rohu- ning värvikauplused. Kõikide teiste kauplusliikide osatähtsus on suhteliselt väike. Enamik neist on spetsiaalkauplused, mis asuvad alevikes.

Suurimaks kaubanduskeskuseks Läänemaal on Haapsalu linn 118 kaubandusettevõttega. Suuruselt järgnevaiks keskusteks on Lihula

alevik 29 ettev., Märjamaa alevik 26 ettev. ja Kärkla alev 14 ettevõttega. Peale nende on veel rida väiksemaid keskusi, nagu Risti, Vigala, Velise, Virtsu, Käina aleviku näol, kus on 5—10 kaubandusettevõtet. Alla 5 ettevõttega keskusteks on Emaste, Leenamäe, Palivere, Karuse ja Mikhli alevik. Kõige tihedama maalise kaupluste võrguga on Kullamaa kihelkond, millele järgnevad Varbla ja Vigala khk.

Kartogrammide (6.) kantud nooled näitavad suunda hulgimüügi keskusest, mis varustab kauplusi kaubaga. Andmeid on olemas ühiskaupluste kohta. Erakaupluste kohta on kasustada ainult riigiviinatehase andmed kaupluste viinaga varustamisest. Andmeist selgub, et kõiki ühiskauplusi varustatakse Tallinnast, välja arvatud Leenamäe aleviku ühiskauplus, mida varustatakse Haapsalust. Kauba transport saartele talvel toimub Haapsalu kaudu, hulgimüügi tehinguid aga toimetatakse vahenditult Tallinnaga. Riigiviinatehasel on tagavaraladu Haapsalus, mis varustab Haapsalu lähema ümbruskonna viinakauplusi ja talvel Hiiumaad, suvel aga toimub Hiiumaa viinaga varustus otseselt Tallinnast. Pärnu tagavaraladu varustab Läänemaa Mikhli, Mõntsu ja Varbla asundis olevaid viinakauplusi. Kõiki teisi viinakauplusi varustatakse otseselt Tallinnast. Andmete puudumisel ei saa anda erakaupluste varustamise kogupilti, kuid olemasolevate andmete põhjal võib otsustada, et Haapsalu tähtsus hulgikaubanduse keskuseks on võrdlemisi väike ja mõõduandev ainult Haapsalu lähema ümbruskonna kohta. Kokkuvõttena võib öelda, et Haapsalu lähem ümbruskond kuulub Haapsalu kaubanduslikku tagamaasse; osa Varbla ja Mikhli kihelkonnast kuulub arvatavasti Pärnu kaubanduslikku tagamaasse, ülejäänud Läänemaa aga Tallinna kaubanduslikku tagamaasse. See tõendab, et Haapsalu linn pole kuigi suureks hulgikaubanduslikuks keskuseks, vaid on tähtsamaks Läänemaa jaekaubanduse ja administratiivseks keskuseks.

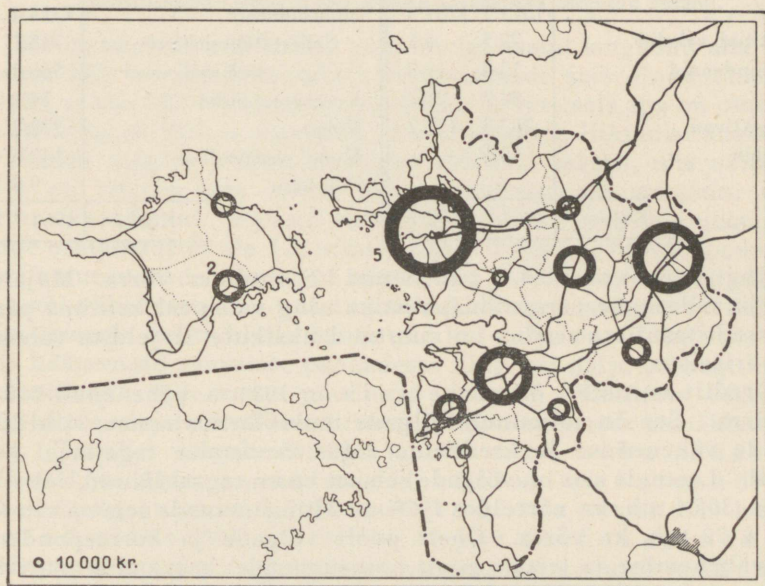
P a n g a n d u s. 1934. a. teotsesid Läänemaal järgmised krediitasutised: Eesti Panga Osakond; 2 A./s. Krediit Panga Osakonda; 12 ühispanka ja 2 laenu-hoiukassat, kokku 17 krediitasutist. Haapsalus asusid neist Eesti Panga Osakond, Krediit Panga Osakond, Haapsalu Ühispank ja 2 hoiu-laenukassat. Käina alevikus asusid Krediit Panga Osakond ja Hiiumaa Ühispank, kõik teised 10 ühispanka asusid laiali üle maa. Peale esitatud krediitasutiste teotsesid Läänemaal veel 9 riigihoiukassa agentuuri postkontorite ja Eesti Panga Osakondade juures. Ülevaate 16 krediitasutise bilansside kogukäibest ilma Riigihoiukassa Agentuurideta annab järgnev tabel.

10. Läänemaa krediitasutiste kogubilanss 1000 kr.

	1934	1933	1932	1931	1930	1929
Kogubilanss (16 krediit- asutist)	1964.6	1856.0	2012.0	2175.9	2273.2	2092.1
Indeks (1929 = 100) .	93.9	88.7	96.2	104.0	108.6	100.0

Kogubilansist on jäänud välja Eesti Panga Osakond, mis oma iseloomult läheb tublisti lahku tavalisest krediitasutisest. Eesti Panga Osakond täidab Riigikassa ülesandeid, võtab vastu ja maksab välja riigisummasid ning valitseb Riigikassa väärtuste — väärtmärkide ja panderollide — üle. Neid toiminguid, mis teostatakse Riigikassa ülesandel, ei saa lugeda pangaoperatsioonideks; et need summad aga moodustavad viimaseil aastail Eesti Panga Osakonna bilansist $\frac{3}{4}$, siis ei saadud Eesti Panga Osakonna bilanssi teiste krediitasutiste bilanssidega liita. Eesti Panga Osakond teotseb peale selle veel Riigihoiukassa Agentuurina, mille hoiuste seis avaldatakse Eesti Panga Osakonna bilansis.

Hoolimata sellest et krediitasutiste arv oli 1929. a. ühe ühispanga ja 2 hoiu-laenukassa võrra väiksem kui 1934. a., on kogubilanss vähenenud 6 punkti võrra. Kuid 1934. a. märkame uut tõusu 1930. a. alanud pideva languse järel.

7. joonis. Krediitasutised Läänemaal 1934. a. Sõõride pindala on proportsionaalne bilansside käibega. Numbrid sõõride juures näitavad krediitasutiste arvu selles keskuses. Kartogrammil on kujutatud ka Eesti Panga Haapsalu Osakond. Kuigi ta iseloomult on erilaadne, tuli teda tervikluse mõttes kaasa arvestada, kuid välja jäeti bilansist peapanga ja pangatähtede kirjendid.

Krediitasutiste levikust ja suurusest annab ülevaate kartogramm 7. joonisel.

Läänemaa suuremaks panganduslikuks keskuseks on Haapsalu, kus asuvad 5 krediitasutist. Suuremaks krediitasutiseks Läänemaal on bilansi järgi (Eesti Panga Osakonda mitte arvestades) Lääne-Eesti Ühispank Märjamaa alevikus, mille 1934. a. bilanss oli 568.8 tuh. kr. Bilansi suuruselt teiseks pangaks tuleb lugeda Krediit Panga Haap-

salu Osakonda. Maal asuvaist krediitasutisist järgnevad suuruselt: Lihula Ühispank, bilanss 1934. a. 254.3 tuh. kr., siis Kullamaa, Hanila, Vigala Ühispank jt. krediitasutised.

Läänemaa krediitasutiste tegevuse iseloomustamiseks esitame nende kogu-äriseisu 1929. ja 1934. a. 31. detsembrist. Koguäriseisus on arvestatud 16 krediitasutise äriseis ilma Eesti Panga Osakonna omata.

11. Läänemaa krediitasutiste kogu-äriseis 1000 kr.

AKTIVA

PASSIVA

	1934	1929		1934	1929
Kassa ja jooksvad a. t. p. 1)	200.2	111.0	Omakapitalid	262.2	139.3
Väärtpaberid ja osam. t. p.	64.6	12.9	Sellest osakapital . . .	188.7	109.1
Laenud	1371.9	1737.3	Hoiusummad	1314.4	1235.4
Protestitud vekslid . . .	22.5	6.1	Sellest tähtajalised . .	748.1	777.2
Korespondendid	13.4	16.9	„ jooksvad arvel . . .	566.3	458.2
Varad	84.3	20.7	Korespondendid	14.1	72.4
Muud aktivad	207.3	187.2	Võlad	222.2	430.1
Puhtkahju	0.5	—	Muud passivad	142.0	191.7
			Puhtkasu	9.8	23.2
Kokku	1964.7	2092.1	Kokku	1964.7	2092.1

Kogu-äriseis on 1934. a. vähenenud 127.4 tuh. kr. võrra. Majanduskriis ja selleaegne panganduspoliitika ning vahepeal kehtima pandud uus krediitasutiste seadus on muutnud üksikute kirjeldite vahekordi kogu-äriseisus.

Krediit asutiste võlgade seis on 1934. a. vähenenud 210 tuh. kr. võrra. See on toimunud võlgade ümberlaenustamise, riiklikkude laenude vähenemise ja krediitide tagasitõmbamise tagajärjel kriisiaastail. Laenude seis on võlgade seisust enam tagasi läinud, vähenedes 1934. a. 365.4 tuh. kr. võrreldes 1929. a. Hoiusummade seis näitab tõusu 1934. a. 79 tuh. kr. võrra. Ühelt poolt võlgade ja korrespondentide arve vähenemine ja teiselt poolt hoiusummade kasvamine näitab, et Läänemaa krediitasutiste kapitali allikaks kujunevad ikka suuremal määral hoiusummad ja väheneb vajadus võõra, mitteläänemaalise kapitali järele. Suurenenud on omakapitalid ning aktiva poolel kassa, jooksvad arved teistes pankades ja väärtpaberite seis, samuti on kasvanud krediitasutiste varandused. Majanduskriisi jäljena leiame aktivas protestitud vekslite portfelli suurenemise ning ühe ühispanga puhtkahjuna 0.5 tuh. kr. Tunduvalt vähenenud on krediitasutiste puhtkasu laenu- ja hoiuprotsendi määra alandamise tagajärjel. Hoiusummadelt maksti 1934. a. tähtajal. 5% ja jooksvailt 3—4%, 1929. a. tähtajal. 8—10% ja jooksvailt 6%. Laenudelt võeti 1934. a. 7% ja 1929. a. 11%.

Vaadelgem üksikasjalisemalt hoiusummade ja laenude liikumist Läänemaa krediitasutistes.

1) t. p. — teistes pankades.

12. Hoiusummade ja laenude seis 31. dets. Läänemaa krediitasutistes 1000 kr.

	1934	1933	1932	1931	1930	1929
Hoiusummad tähtajal. . .	818.3	745.7	802.2	604.1	757.1	799.3
„ jooksval. . .	791.4	627.2	657.3	929.3	820.6	565.6
Kokku	1609.7	1372.9	1459.5	1533.4	1577.7	1364.9
Hoiusummade seisude vahe	+236.8	—86.6	—73.9	—44.3	+212.8	..
Laenud	1430.3	1560.4	1670.7	1817.3	1864.5	1827.3

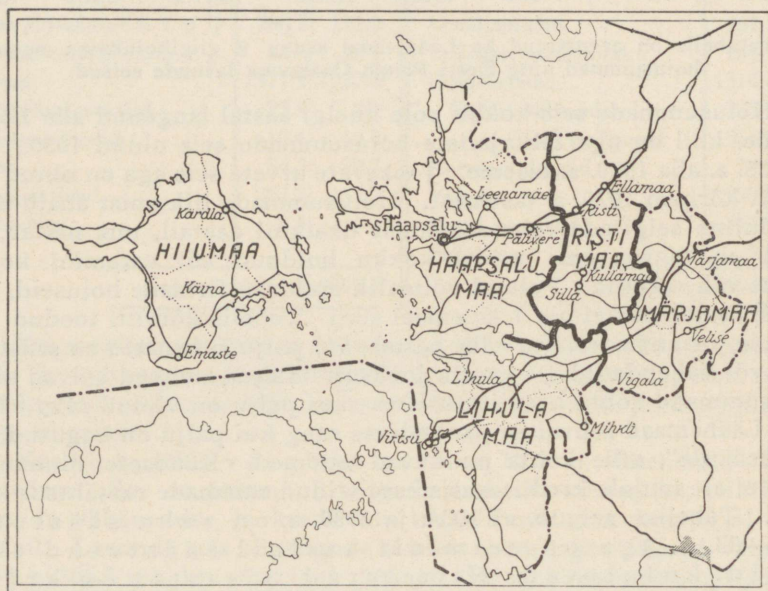
12. arvtabelis on arvestatud ka Läänemaal asuva 9 riigihoiukassa agentuuri hoiusummad ning Eesti Panga Osakonna laenude seisud.

Hoiusummade seis kokku pole ühelgi aastal langenud alla 1929. a. taseme, küll on aga tähtajaliste hoiusummade seis olnud 1930., 1931. ja 1933. a. alla 1929. a. taseme. Jooksvate arvete seis aga on olnud tunduvalt kõrgem 1929. a. tasemest. Hoiusummade liikumist analüüsides on oluline selgitada raha säästmist üksikuil aastail, mis näitab, kui palju on rahvas oma tulust kokku hoidnud või varemini kokkuhoitud vähendanud. Polnud võimalik eraldada firmade hoiuseid, kuid nende osatähtsus ei ole Läänemaal suur. Tabelis kõrvuti toodud kahe aasta hoiusummade seisu vahe näitab, kui palju summasid on säästetud (+) või vähendatud (—) aasta jooksul. Tabeli andmed käivad ainult hoiusummade kohta krediitasutistes; kui palju on viidud raha väljaspool Läänemaad asuvasse pankadesse ning kui palju on kogutud raha „sukasäärde“, selle kohta puuduvad andmed. Kaudsete hinnangute järgi ei ole mujale krediitasutistesse viidud summade osatähtsus kuigi suur. Tabelist selgub, et 1934. ja 1930. a. on raha säästetud, 1931.—33. a. aga on eelmisel aastail säästetud summasid kulutatud. Nimetatud 3 aastat on kriisiaastad, alles 1934. a. olukorraparanedes esineb jälle hoiusummade kogunemine ja peaaegu samal määral kui 1930.-gi aastal. Keskmiselt säästeti Läänemaal 1934. a. 14.2 kr. ja 1930. a. 12.8 kr. ühe leibkonna kohta.

Tabelis toodud laenude summa moodustab Läänemaa krediidiinõudlusest ainult osa. Need andmed näitavad, kui palju on Läänemaal asuvad krediitasutised laenutanud ning osalt ka riiklikke laene, mille vahetalitajaks on olnud ühispangad. Suurem osa põllumajanduslikke laene on antud otse Tallinnast — Maapanga, ja piimatilituste laenud — Pikalaenu Panga poolt. Nende laenude käsitlus pidi käesolevast kirjutisest välja jääma. Läänemaa omade krediitasutiste poolt antud laenude summa on vähenenud pidevalt — riiklikkude võlgade ümberlaenustamise, riiklikkude laenude tasumise ja krediidide tagasitõmbamise tagajärjel.

Kokku võttes võib sedastada, et Läänemaa pangandus pole kuigi suurelatuseline. 17-nest krediitasutisest on

11-nel bilanss alla 100 tuh. kr. ja ainult ühel tõuseb see üle 500 tuh. kr., Eesti Panga Osakonda mitte kaasa arvates. Läänemaa krediitasutised on oma tehingute järgi lokaalse iseloomuga, kuuludes Tallinna pankade mõjupiirkonda, kel teotsevad koha peal osakonnad või kes toimetavad tehinguid enamasti vahenditult. Maapanga ja Pikalaenu Panga Läänemaale antud laenusid arvestamata oleksid Läänemaa krediitasutised võinud katta hoiusummadega kogu krediidiinõudluse 1934. a. Varemmail aastail on laenu-summa ületanud hoiusummade koguseisu. 1932. a.

8. joonis. Läänemaa regionaal-majanduslik liigestus. Sõõrid kartogrammil näitavad majanduslikke keskusi. Jämedad mustad jooned tähendavad ligikaudselt nende keskuste tagamaade piire.

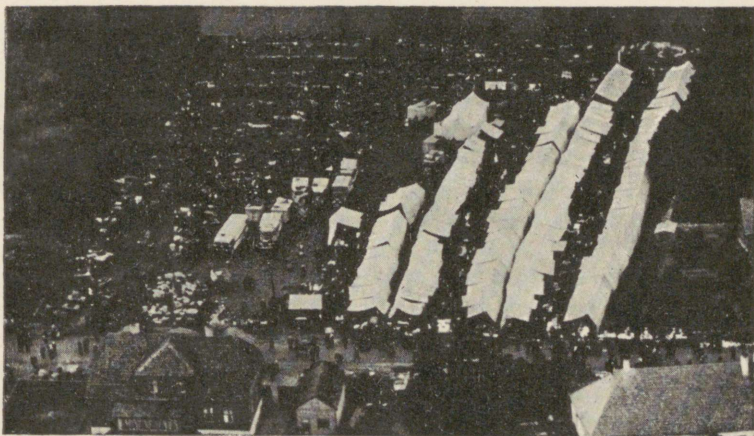
talundite võlakooormise selgituseks korraldatud ankeedi põhjal selgus, et talundite võlasummast oli eraisikuile võlgnevus 13%, üleriiklik keskmine 14.9%; need andmed näitavad krediitasutiste keskmisest suuremat osatähtsust Läänemaa krediidimajanduses.

Läänemaa regionaal-majanduslik liigestus. Tööstus-, kaubandus-, pangandus- ja liiklusolude seisukohalt võib Läänemaad regionaal-majanduslikult liigestada 5-ks maaks: 1) Hiiu-maa, 2) Haapsalumaa, 3) Ristimaa, 4) Märjamaa ja 5) Lihulamaa. Sel-line liigestus on väga üldjooneline, kuid määritleb suuremad keskused ja nende ligikaudsed mõjupiirkonnad — tagamaad. Tagamaade

täpsamate piiride ja tagamaade astenduse selgituseks oleks vaja korraldada eriuurimust, mis ületab aga käesoleva töö raami. Läänemaa liigestusel käesolevas kirjutises on piirdutud tervete statistiliste kihelkondadega. Liigestusest annab ülevaate kartogramm 8. joonisel.

1) H i i u m a a (16 326 el.), saarena on omaette geograafiline, aga ühtlasi ka majanduslik tervik. Suuremaks keskuseks saarel on Kärđla alev (1454 e.). Väiksemaiks keskusiks on Käina ja Emaste alevik. Kõik need 3 on kaubanduskeskusiks ja neis peetakse ka turgu. Kärđla alev on ühtlasi Läänemaa suurim tööstuskeskus; ka Käina alevik on väikeseks tööstuskeskuseks. Krediitasutised asuvad Käinas ja Kärđlas. Hulgikaubanduslikult kuulub Hiiumaa Tallinna tagamaasse.

2) H a a p s a l u m a a (koos linnaga 24 349 el.). Sellesse kuuluvad Noarootsi, Vormsi, Lääne-Nigula, Ridala ja Martna khk. Suuremaks keskuseks on Haapsalu linn (4649 el.), mis on ühtlasi maakonnalinn.

Tallinna linna Statistikabüroo kogudest.

9. joonis M ä r j a m a a l a a t 2. X 1935. 150 m kõrguselt.

Väiksemaiks keskusiks on Leenamäe ja Palivere alevik. Haapsalu oma iseloomult on peamiselt jaekaubanduslikuks keskuseks ja turupaigaks. Suuremaid tööstuslikke ettevõtteid Haapsalus ei ole, valitsev on väike- ja käsitööstus. Tööstusettevõtted on koondunud veel Leenamäe alevikku ja Kilti ning Parila asundisse. Haapsalu on Läänemaa suuremaks panganduslikuks keskuseks, peale selle asub üks ühispank Martnas. Haapsalu on ka väikeseks hulgikaubanduslikuks keskuseks, kuid mil määral, selle kohta puuduvad andmed.

3) R i s t i m a a (7645 el.). Selle moodustab Kullamaa khk. Suuremaks keskuseks on Risti alevik (237 el.); keskusteks on veel Kullamaa, Silla ja Ellamaa alevik. Ristil peetakse turgu ja seal asuvad mõningad tööstus- ja rida kaubandusettevõtteid ning ühispank. Teine

ühispank asub Kullamaa alevikus. Ristimaad läbib raudtee ja Tallinna—Kuressaare I kl. maantee.

4) M ä r j a m a a (12 040 el.). Selle moodustavad Märjamaa ja Vigala khk. Suuremaks keskuseks ja turupaigaks on Märjamaa alevik (693 el.), väiksemaiks keskustiks Vigala ja Velise alevik. Märjamaa alevik on elanike arvult Haapsalu, Kärkla ja Lihula järel suuruselt neljas. Panganduskeskusena on Märjamaa alevik suuruselt teine, ja suurima krediitasutisega Läänemaal. Kaubanduskeskusena on Märjamaa alevik Haapsalu ja Lihula järel 3-ndal kohal, tööstuskeskusena 4-ndal kohal. Vigala ja Velise alevik on peamiselt kaubanduskeskusiks; Vigala khk-s asub ka ühispank. Märjamaad läbib raudtee ja Tallinna—Pärnu I kl. maantee.

5) L i h u l a m a a (14 679 el.). Selle moodustavad Lihula, Kirbla ja Varbla khk ning Massu ja Veltsa vald. Suuremaks keskuseks ja turupaigaks on Lihula alevik (749 el.), väiksemaiks Virtsu ja Mihkli alevik. Lihula on kaubanduslikult teiseks, panganduslikult ja tööstuslikult kolmandaks keskuseks Läänemaal. Virtsu ja Mihkli on kaubanduskeskusiks. Mihklis, Hanilas ja Paatsalus asuvad ühispangad. Lihulamaad läbib raudtee ja Tallinna—Kuressaare maantee. Lõunapoolne osa Varbla khk-st kuulub Pärnu kaubanduslikku tagamaasse.

THE PROVINCE OF LÄÄNEMAA.

A Study in Industrial and Commercial Geography,

by

ENDEL KREPP.

General Features.

The Province of Läänemaa, as its name in Estonian indicates, forms the extreme western part of the continental Estonia. But the Province of Läänemaa is not only located on the continent; about $\frac{1}{4}$ of its territory extends to the adjoining islands, which makes the coast line of the Province of considerable length.

As compared with the area of other Estonian provinces, the Province of Läänemaa is of average size (4,780 sq. km.). In regard to the density of population, however, it is the most sparsely populated district. According to the 1934 Census of Population, this Province, together with the city of Haapsalu, had 75,000 inhabitants, which gives a density of 15.7 inhabitants per square kilometre. The average density for Estonia as a whole is 23.7 inhabitants per square kilometre. As may be seen from the comparison of the data of the two last Censuses, i. e. of 1922 and 1934, this low density of population of Läänemaa is even declining, and mainly on account of internal emigration.

What are the factors which condition the Province of Läänemaa to have such a sparse population, small number of communities and towns? The chief reason may be attributed to the prevailing poor gravel soils on a low limestone base that do not permit the practice of intensive agriculture. Secondly, the absence of other natural resources has vastly impeded the development of other branches of economic activity. Thus, fishing, for example, is not of such great importance as it should be, considering the length of the coast line. Also in regard to forests, this Province is one of the poorest in Estonia. In addition, the Province has no mineral or other natural resources.

On the background of these factors, the economic structure of the Province of Läänemaa is easily comprehensible; it is expressed in general aspect by the distribution of population by occupations.

80% of the population of Läänemaa are engaged in agriculture; the average for the whole country being 60%. Because of this high percentage of agricultural population, the percentages showing the shares of population engaged in other occupations, are far below the average figures for the whole country. Thus, the percentage of industrial population is only 8%; the average for the country being 17.8%. The per cent of inhabitants engaged in commerce is 1.8, as against 5.1% for the whole country. The figures for transportation and communication are 2.4% for Läänemaa and 3.5% for the whole country. The difference in percentages of other occupations not mentioned above is still greater.

The data regarding the various groups of occupations, explain in very general lines the economic structure of the Province, but fail to characterize the separate branches of economic activity. Leaving aside agriculture, let us study the next two important branches of economic activity, namely industry and commerce. According to the Census data given above, 8%, or about 6000 persons of the total population of Läänemaa were engaged in 1934 in industry. This number includes both the number of gainfully occupied persons, of whom there were about 3,150 and also the members of their families. But what were these industries providing occupation, and what is it that the Census data laconically calls industry?

A clearer picture may be had from the following figures: Only 14% of the industrial population of Läänemaa, according to a more precise meaning of the word, were engaged in industry i. e. in large-scale (enterprises with more than 20 labourers) and medium-sized (enterprises with 5—19 labourers) industrial enterprises; 24% of the industrial population were engaged in small-sized industrial undertakings (enterprises up to 4 labourers), and 62% of the industrial population were occupied in handicraft enterprises. According to approximate estimation, the per cent of persons occupied in large-scale and medium-sized industries in Estonia as a whole was 45%, in small-sized enterprises 11%, and in handicrafts 44%. These figures presented show quite clearly the structure of Läänemaa industry. We may say that this Province is little developed industrially, as the per cent of persons occupied in industrial activity is in the Province of Läänemaa only 14% as against 45% for the whole country. The relative importance of small-sized industries is in Läänemaa 24% against 11% for Estonia as a whole. The per cent of persons engaged in handicrafts is in Läänemaa 62% against 44% as for total of Estonia's population engaged in industry and handicrafts. Thus, the industrial activity of Läänemaa is concentrated into small-sized industrial and handicraft enterprises which produce mainly for the satisfaction of local demands. Moreover, it must be mentioned that part of the industrial enterprises of Läänemaa, and mainly the medium-sized and small-sized ones, are engaged in production of more than one article, for example: flour and saw mill etc. Though such an insufficient degree of specialization is a common characteris-

tic of Estonian industrial enterprises located in provinces, this characteristic feature is more pronounced in case of Läänemaa than in case of any other province.

Of the total number of industrial enterprises of Läänemaa, 2 were large-scale enterprises, 13 were medium-sized, 251 small-sized, and 1202 were handicraft enterprises. Juridically (exclusive handicraft enterprises) there were 4 limited liability companies, 56 co-operative enterprises and 206 private concerns. The small number of limited liability companies is conditioned by the general character of industries, lack of enterprising and capital. Co-operative activity is not very widely spread either, and during the last economic crisis a large number of co-operative enterprises passed over to private owners.

As was seen from the data regarding the distribution of population by occupations, the per cent of inhabitants engaged in commerce (1.8%) was in the case of Läänemaa three times lower than the average figure for the whole country (5.1%). In total there were 375 stores and 145 travelling, market, and fair merchants. Even more than industry, the commercial activity is connected with some other economic activity. According to Census data commercial activity was registered as a side line in 109 cases, and mostly as a side line to agriculture. Next to stores with a permanent location, there are in Läänemaa a considerable number of fair and market places, where trading is only temporary and takes place, very often, directly between the producer and consumer. Handicraft articles are often marketed by producers themselves on markets and fairs. In 1935 there were 29 places in Läänemaa where fairs were held, and the total number of fairs held in that year was 74. There were also 7 market places where market was held 1—2 times a week.

Industry and Handicrafts.

As the study of the principles underlying Läänemaa industry indicates, the two dominating types of industrial enterprises are small-sized and handicraft undertakings. But there are also a few large-scale and medium-sized concerns. Table 3 gives a general picture of the distribution of industrial and handicraft enterprises by different branches of industry. While data regarding the total production and number of labourers is not available nor destined for publication, the present enquiry must limit itself to the description of enterprises on the basis of their number.

Textile is the most important industry of Läänemaa. This industry includes also the largest industrial enterprise of Läänemaa, namely the Hiiu-Kärdla Wool Mill, Ltd., which was established in 1828 (Wool Mill of K. & E. Ungern-Sternberg). During the last years, the number of persons employed by the Hiiu-Kärdla Wool Mill has exceeded 300.

Besides the Hiiu-Kärdla Wool Mill the textile industry group includes 3 medium-sized and 15 small-sized mills. These smaller mills are mainly engaged in the process of preparing the wool, like combing, carding and spinning, or dyeing and fulling operations. There are also a few enterprises which produce raw flax. Handicrafts, which are related to the textile industry, like tailoring, sewing, knitting and production of fashion and dry-goods articles, give employment to 620 or more than 50% of the total number of persons engaged in the handicraft trade. Moreover, textile industry is also a side line to many other enterprises.

The group of industrial enterprises producing articles of food and provisions come next in importance. Of these flour mills, which mainly use water power, come first, and dairies and creameries as second in importance. The latter are closely connected with agriculture, but may still be considered as belonging to the industrial group. The food and provisions group includes 4 medium and 172 small-sized and 22 handicraft enterprises.

In spite of the fact that Läänemaa is the poorest province in regard to forests, woodworking occupies the third place. There is one large-scale enterprise in this group, namely, „Estonian Sawmills“, Ltd., which has a saw mill and a terpentine factory. Besides the „Estonian Sawmills“, Ltd., the woodworking industry is represented by 4 medium-sized, 5 small-sized and 165 handicraft enterprises.

In regard to size, the next industrial groups are: leather industry, chiefly shoe making and tanning, metal industry, chiefly smithing, building industry, sanitation etc.

A study of various groups of handicraftsmen living in rural districts shows the relative importance of each group, and also gives some indication of the standard of living. In the rural districts, the sequence of different handicraftsmen is: tailor, carpenter, smith, builder, weaver, shoe-maker, barber, tanner, baker, and photographer. Including town, there is on average one handicraftsman to 62 inhabitants.

Commerce.

As it was seen from the general picture of Läänemaa, the share of total population engaged in commerce (1.8%) is three times lower than the percentage for the whole country (5.1%) But what is the nature of Läänemaa's commerce? In 1934 there were 375 commercial enterprises with a permanent location which had I—III class commercial licenses. Most of these enterprises were engaged in retail trade, while the number of wholesale firms was only about 15, located chiefly in Haapsalu.

General stores, selling a variety of articles form the largest group (175). Co-operative stores, of which there are 25, may also be included under this group. These both types of stores together

form 53% of all commercial enterprises. They are typical to rural districts and boroughs, while in towns, where trading activity is more specialized, they are of small relative importance. The number of articles sold by these stores is considerable and includes: food products like sugar, salt, herrings; tobacco products; then metal ware, fertilisers, leather and leather products, very often textiles and dry-goods etc., with one word, most of the articles necessary to rural population.

Next come shops selling only food products and dry-goods, a total of 32 shops, of which 28 are located in towns and boroughs and only 4 in rural districts. Grocery is already a special type of shop which needs buyers who do not produce food products themselves, but must purchase these from shops.

In regard to number, there is a more or less equal number (16—17) of apothecaries, dyes and paints shops, piece goods shops, dry-goods shops, and lunch-rooms and restaurants in each group. Meat and fish stores, Government spirit stores and stores selling beer and other alcoholic beverages as well as bread shops form smaller groups. There were 60 stores specializing in the sale of certain articles. These were mainly located in towns and boroughs.

In conclusion data may be presented regarding the sale of various products. There were 187 stores selling tobacco products and 54 dealing in Government spirit, pure alcohol and beer.

Besides the stores with permanent location, there were in Läänemaa 145 persons who had a temporary trading place on markets and fairs. Of these 43 were of female sex.

In 1934 there were 7 market places in Läänemaa. Market was held in Haapsalu every weekday; in the boroughs of Kärdla and Lihula — twice a week; and in the boroughs of Märjamaa, Risti, Käina and Emmaste — once a week. In 1935 there were in the Province 29 places for fairs, and 74 fairs were held in that year. Fairs are held mainly in autumn (September—October) and spring (March—April). During the past years fairs have developed from trading places more and more into the pleasure grounds for surrounding population.

Banking.

In 1934 there were a total of 17 credit institutions and 9 agencies of the State Savings Bank in the Province of Läänemaa. In that year the balance sheets of 16 credit institutions (excl.: Haapsalu Branch of the Bank of Estonia and the agencies of the State Savings Bank) showed a total of 1,964.6 thousand kronas. Total deposits at the same time (incl.: agencies of the State Savings Bank) amounted to 1,609.7 thousand kronas and loans to 1,430.3 thousand kronas. An analysis of the movement of deposits by different years (Table 11) shows that savings incurred during the years 1930 and 1934, but were expended during the years of the economic crisis 1931—1933. The average savings per family were: in 1934 14.2 kronas and in 1930 12.8 kronas.

It may be stated in conclusion that there is no extensive banking in the Province of Läänemaa. Of the 17 credit institutions, the balance sheets of 11 institutions show a total of under 100.000 kronas, and only in case of one does it exceed 500 thousand kronas. The Branch of the Bank of Estonia is not included in the above list. In regard to the nature of banking operations, the credit institutions of Läänemaa are of local character and greatly effected by Tallinn banks. In 1934 the demand for loans could have been covered by deposits, in former years, however, total loans have exceeded total deposits.

Regional Economic Survey.

The division of Läänemaa into economic regions is based upon the assumption that, in the course of economic development, centres (towns, boroughs) are being formed where, according to the stage of economic development i. e. standard of living of the centre itself and its surroundings, are concentrated the corresponding industrial, commercial, handicraft, banking concerns and various cultural and administrative institutions. In the present survey under the division into economic regions is meant the determination of centres (having at least five economic enterprises) and their surrounding localities. Centre together with sub-centres and their surrounding localities would form the local economic playground for the population of that region where the realisation of the national production and income of the region's population is carried out. Inter-local economic activity between the centers is an activity by itself, and must be studied separately from the local activity.

For the purpose of the present survey, the dividing of Läänemaa into economic regions is done on general lines. Due to the incompleteness of data whole counties had to be considered. On these bases Läänemaa was divided into 5 sections: 1) Hiiumaa section, 2) Haapsalu section, 3) Risti section, 4) Märjamaa section, and 5) Lihula section. Diagram 8 gives a survey of this division.

1) The island of Hiiumaa (16,326 inhabitants) is by itself a geographical and economic whole. The borough of Kärkla (1,454 inhabitants) is the largest centre of the island. Käina and Emmaste are smaller centres. All three are commercial centres, and in these are held also markets. Moreover, the borough of Kärkla is the largest industrial centre of Läänemaa; Käina is also a small industrial centre. Credit institutions are located in Kärkla and Käina. From the standpoint of wholesale trade, Hiiumaa section belongs to the hinterland of Tallinn.

2) Haapsalu section (24,349 inhabitants, inclusive the city of Haapsalu). This section covers the counties of Noarootsi, Vormsi, Lääne-Nigula, Ridala and Martna. The largest centre is Haapsalu (4,649 inhabitants), which is also the provincial town. Smaller centres are the boroughs of Leenemäe and Palivere. Haapsalu is mainly a

retail centre and market place, but also a wholesale centre for its hinterland. There are no large industrial enterprises in Haapsalu; small-sized and handicrafts enterprises are dominating. Industrial enterprises are also concentrated into the borough of Leenemäe and Kiltsi and Parila settlements. Haapsalu is the largest banking centre for Läänemaa; there is a co-operative bank also in Martna.

3) Risti section (7,645 inhabitants). This section is formed of the Kullamaa county. The largest centre is the borough of Risti (237 inhabitants); lesser centres are Kullamaa, Silla and Ellamaa boroughs. Market is held in Risti, and there are also a number of industrial and commercial enterprises, and a co-operative bank. The other co-operative bank is located in the borough of Kullamaa. A railway line and the I class Tallinn-Kuressaare highway pass through Risti.

4) Märjamaa section (12,040 inhabitants). This section is formed of Märjamaa and Vigala counties. The largest centre is Märjamaa (693 inhabitants) where also market is held. The lesser centres are the boroughs of Vigala and Velise. In regard to the number of inhabitants, Märjamaa occupies a fourth place after Haapsalu, Kärđla and as an industrial centre, it stands on a fourth place. As a banking centre the borough of Märjamaa comes second in regard to size; it has the largest credit institution of the Province. As a commercial centre, it comes third after Haapsalu and Lihula; and as an industrial centre, it stands on a fourth place. The boroughs of Vigala and Velise are chiefly important as commercial centres. There is a co-operative bank in the Vigala country. A railway line and the I class Tallinn-Pärnu highway pass through Märjamaa.

5) Lihula section (14, 679 inhabitants). This section is formed of the counties of Lihula, Kirbla and Varbla, and the communities of Massu and Veltsa. Lihula borough with 749 inhabitants is the largest centre of the section; the boroughs of Virtsu and Mihkli are smaller centres. In regard to commerce, Lihula occupies a second place, and in regard to banking and industry — a third place in Läänemaa. Virtsu and Mihkli serve as commercial centres. There are co-operative banks in Mihkli, Hanila and Paatsalu. A railway line and Tallinn-Kuressaare highway pass through Lihula. The southern part of Varbla county and the region of Mihkli belong to the commercial hinterland of Pärnu.

Tables.

1. Distribution of population by occupations in Läänemaa.
2. Number of persons gainfully occupied in industry by social classes.
3. Number of industrial and handicraft enterprises in Läänemaa in 1934 by different industries.
4. Number of industrial and handicraft enterprises in towns, boroughs and rural districts of Läänemaa in 1934.
5. Number of small-sized industrial enterprises in Läänemaa in 1934 by counties.
6. Number of handicraft enterprises in Läänemaa in 1934 by counties.

7. Distribution of persons gainfully occupied in commerce.
8. Number of commercial enterprises in Läänemaa in 1934.
9. Number of commercial enterprises in Läänemaa in 1934 by counties.
10. Balance sheets of Läänemaa credit institutions in 1000 kronas.
11. Profit and Loss accounts of Läänemaa credit institutions in 1000 kronas.
12. Total loans and deposits of Läänemaa credit institutions on 31st December in 1000 kronas.

Diagrams.

1. Geographical position of the Province of Läänemaa.
2. Number of large-scale, medium and small-sized industrial enterprises in 1934. The size of each circle indicates the number of persons employed, and the figures at each circle indicate the number of enterprises in the centre. White circles mark dairies.
3. Vaiste saw-mill.
4. Market and fair places in Läänemaa in 1935. Small black dots stand on places in which a fair is held twice a year. Small white circles indicate that a market is held once a week.
5. Number of commercial enterprises in 1913. Each small dot means one enterprise.
6. Number of commercial enterprises in 1934. Each small black dot stands for a private and a white circle for a co-operative enterprise. The number of commercial enterprises is indicated by figures. Arrows on the Map show the direction outward from the wholesale centre which supplies enterprises with goods.
7. Credit institutions in Läänemaa in 1934. The surface covered by each circle is drawn in proportion to the turnover.
8. Division of Läänemaa into economic regions. Each circle indicates an economic centre. Heavy black lines are the approximate boundaries of the hinterlands of these circles.
9. Märjamaa fair, held on 2nd October, 1935. Height 150 m.

0

A-7721